

**TRƯỜNG ĐẠI HỌC VĂN HÓA HÀ NỘI
KHOA VĂN HÓA DÂN TỘC THIỂU SỐ**

**TRI THỨC DÂN GIAN CỦA NGƯỜI TÀY VỀ VIỆC
CHĂM SÓC SỨC KHOẺ BÀ MẸ VÀ TRẺ EM TẠI HUYỆN
HÀ QUẢNG TỈNH CAO BẰNG**

Khóa luận tốt nghiệp cử nhân văn hóa

Ngành: Văn hóa dân tộc thiểu số

Sinh viên thực hiện: NGUYỄN MINH THU

Giảng viên hướng dẫn: TS. HOÀNG NAM

HÀ NỘI - 2010

Lời cảm ơn

Để thực hiện và hoàn thành bài viết của mình, ngoài sự nỗ lực của bản thân, em đã nhận được sự giúp đỡ nhiệt tình của các thầy cô giáo trong khoa VHDT. Nhân đây, em xin chân thành cảm ơn quý thầy cô.

Đặc biệt em xin trân trọng cảm ơn thầy, GS. Hoàng Nam đã trực tiếp hướng dẫn chu đáo và chỉ bảo tận tình để em hoàn thành tốt đề tài nghiên cứu này.

Em cũng xin cảm ơn UBND huyện Hà Quảng đã tạo mọi điều kiện thuận lợi để cung cấp tài liệu cho em và em cũng xin cảm ơn các bá, các mẹ, các cô trên địa bàn đã giúp em trong quá trình khảo sát thực tế và cung cấp những kinh nghiệm quý báu để em hoàn thành tốt bài viết này.

Bài khóa luận là kết quả của sự vận dụng kiến thức của 4 năm học, dù đã cố gắng nhưng do trình độ và khả năng còn hạn chế nên trong bài viết còn nhiều thiếu sót. Mong quý thầy cô góp ý để bài viết của em được hoàn thiện hơn.

Hà Nội, ngày tháng năm 2010

Nguyễn Minh Thu

LỜI CAM ĐOAN

Họ và tên: Nguyễn Minh Thu

Lớp : VHDT 12 A

Khoa: Văn hóa dân tộc thiểu số

Trường Đại học Văn hóa Hà Nội

*Tôi xin cam đoan khóa luận tốt nghiệp cử nhân văn hóa chuyên ngành
khoa văn hóa dân tộc là bài viết của tôi. Tất cả những thông tin và số liệu
trong bài đều đúng sự thật.*

Sinh viên

Nguyễn Minh Thu

MỤC LỤC

	Lời cảm ơn.....	1
	Lời mở đầu.....	7
1	Lý do chọn đề tài.....	7
2	Mục tiêu nghiên cứu của đề tài.....	9
3	Nhiệm vụ nghiên cứu của đề tài.....	10
4	Lịch sử nghiên cứu	10
5	Đối tượng và phạm vi nghiên cứu của đề tài.....	10
6	Đóng góp khoa học của đề tài.....	11
7	Phương pháp nghiên cứu.....	12
8	Bố cục của đề tài.....	12
	CHƯƠNG 1: KHÁI QUÁT MÔI TRƯỜNG SINH THÁI, ĐIỀU KIỆN TỰ NHIÊN VÀ CON NGƯỜI Ở HUYỆN HÀ QUẢNG, TỈNH CAO BẰNG.	13
1.1	Môi trường sinh thái.....	13
1.1.1	Vị trí địa lý.....	14
1.1.2	Địa hình.....	13
1.1.3	Tài nguyên thiên nhiên.....	14
1.2	Đặc điểm kinh tế- xã hội.....	17
1.2.1	Dân cư.....	17
1.2.2	Kinh tế.....	18
1.2.3	Xã hội.....	19
1.3	Phong tục, tập quán.....	21

1.3.1	Ăn uống.....	21
1.3.2	Về mặc.....	22
1.3.3	Về nhà ở.....	22
1.3.4	Tín ngưỡng, tôn giáo.....	23
1.3.5	Lễ hội.....	24
1.3.6	Tục lệ cưới xin.....	26
1.3.7	Tục làm ma, chay.....	27
1.3.8	Tập quán sinh đẻ và nuôi dạy con cái.....	28
	CHƯƠNG 2: TRI THỨC DÂN GIAN CỦA NGƯỜI TÀY VỀ CHĂM SÓC SỨC KHỎE BÀ MẸ VÀ TRẺ EM Ở HUYỆN HÀ QUẢNG, TỈNH CAO BẰNG	28
2.1	Quan niệm chăm sóc sức khỏe bà mẹ và trẻ em của người Tày huyện Hà Quảng, tỉnh Cao Bằng.	28
2.1.1	Quan niệm về chăm sóc ăn uống hàng ngày cho bà mẹ và trẻ em	31
2.1.2	Quan niệm về bệnh ở bà mẹ và trẻ em.....	32
	* Quan niệm dân gian.....	32
	* Nguyên nhân gây bệnh.....	32
2.2	Tri thức dân gian về chăm sóc bà mẹ.....	34
2.2.1	Chăm sóc bà mẹ khi mang thai.....	35
	* Một số bài thuốc chữa bệnh cho bà mẹ khi mang thai.	37
	* Những kiêng kị đối với người phụ nữ mang thai.....	38
2.2.2	Chăm sóc bà mẹ khi sinh.....	39
	* Chuẩn bị cho ngày sinh.....	39
	* Khi người thai phụ sinh.....	39

2.2.3	<i>Chăm sóc sản phụ khi sinh xong, trong thời gian ở cữ và cho con bú</i>	41
	<i>* Một số món ăn, đồ uống dành cho phụ nữ sau khi sinh.....</i>	43
	<i>* Một số bài thuốc chữa những bệnh cho phụ nữ sau khi sinh và đang cho bú.....</i>	44
	<i>* Những kiêng kị đối với phụ nữ sau khi sinh .....</i>	45
2.3	<i>Tri thức chăm sóc cho trẻ em.....</i>	43
2.3.1	<i>Khi đứa bé vừa chào đời.....</i>	47
2.3.2	<i>Đứa bé trong tháng đầu.....</i>	47
2.3.3	<i>Khi đầy tháng.....</i>	49
2.3.4	<i>Sau lễ đầy tháng cho đến 3 tuổi.....</i>	52
2.3.5	<i>Từ 3 tuổi đến 10 tuổi</i>	55
2.3.6	<i>Từ 10 đến 16 tuổi</i>	56
2.3.7	<i>Những món ăn và những bài thuốc dành cho trẻ nhỏ</i>	57
	<i>* Một số món ăn dành cho trẻ.....</i>	57
	<i>* Một số bài thuốc chữa bệnh cho trẻ.....</i>	58
2.3.8	<i>Những kiêng kị đối với trẻ nhỏ.....</i>	62
	CHƯƠNG 3. BẢO TỒN VÀ PHÁT HUY NỀN TRI THỨC DÂN GIAN VỀ CHĂM SÓC SỨC KHỎE BÀ MẸ VÀ TRẺ EM CỦA NGƯỜI TÀY HUYỆN HÀ QUẢNG, TỈNH CAO BẰNG.	60
3.1	<i>Quan niệm về chăm sóc bà mẹ và trẻ em hiện nay.....</i>	64
3.2	<i>Công tác chăm sóc sức khỏe bà mẹ và trẻ em hiện nay.....</i>	65
3.2	<i>Biến đổi trong việc chăm sóc bà mẹ và trẻ em hiện nay.....</i>	69

	* Những biến đổi trong chăm sóc bà mẹ và trẻ em	69
	* Nguyên nhân của những biến đổi.....	72
3.3	Mối quan hệ giữa chăm sóc bà mẹ và trẻ em xưa và nay.....	75
3.4	Một số kiến nghị để bảo tồn và phát huy nên tri thức dân gian về việc chăm sóc bà mẹ và trẻ em.....	79
	KẾT LUẬN	83
	- Danh sách tên cây thuốc.....	86
	- Danh sách người cung cấp thông tin	88
	- Tài liệu tham khảo.....	89
	- Phụ lục.....	90

LỜI MỞ ĐẦU

1. Lí do chọn đề tài.

Trong cuốn “*Bước đầu tìm hiểu văn hóa tộc người, văn hoá Việt Nam*”, NXB. Văn hóa dân tộc, Hà Nội. 1988,... GS Hoàng Nam có viết: “*Trước khi có những người làm văn chương chuyên nghiệp, văn học nghệ thuật dân gian và cộng đồng dân cư chính là người chuyên chở kho tri thức này từ thế hệ này sang thế hệ khác...Trải qua hàng ngàn năm lao động, nhiều người dân tự tổng kết từ thực tiễn, rút ra những tri thức quan trọng trên nhiều mặt của cuộc sống ... Và trên con đường tiếp cận chân lý, tri thức khoa học đóng vai trò chủ đạo, song tri thức dân gian cũng xứng đáng có vị trí của mình. Trân trọng tri thức dân gian là trân trọng một chân lý khách quan*”[5,tr25,tr28]. Tri thức dân gian là một trong các thành tố văn hóa tộc người. Vì vậy mà nghiên cứu văn hóa tộc người không thể không tìm hiểu kho tàng tri thức dân gian. Trong kho tàng tri thức dân gian phong phú và đa dạng của dân tộc có sự đóng góp của nền tri thức dân gian về chăm sóc sức khỏe cho bà mẹ và trẻ em của dân tộc Tày ở huyện Hà Quảng, tỉnh Cao Bằng.

Shakespeare có câu:

*“ Hạt giống tốt sẽ sinh ra hạt giống tốt.
Nhan sắc mỹ miều sẽ tạo ra mỹ miều
Sự sinh sản tuy rằng do tạo hóa,
Nhưng thực hiện nó là do nhiệm vụ của con người.”*

Qua bao thăng trầm, biến đổi, xã hội loài người vẫn tồn tại và phát triển, lịch sử loài người vẫn tiếp nối. Đó là nhờ sự sinh sản không ngừng của con người.

Từ buổi sớm bình minh của xã hội, việc bảo vệ nòi giống vẫn luôn là mối quan tâm trọng đại của các thế hệ. Không sinh được con để nối dõi tông đường đã bị xem như là một cái tội. Suy nghĩ này ngày nay đã có phần thay đổi, nhưng thiếu một đứa con sẽ mất đi một chất keo gắn kết hạnh phúc gia

đình. Mà người có “*thiên chức*” sinh ra chất gắn kết đó chính là người phụ nữ. Chính vì vậy, mà bà mẹ và trẻ em là những người được cộng đồng xã hội nói chung và đồng bào dân tộc Tày ở huyện Hà Quảng, tỉnh Cao Bằng nói riêng luôn quan tâm và chăm sóc đặc biệt.

Cao Bằng là một tỉnh vùng cao biên giới, nằm ở phía Đông Bắc của Tổ Quốc. Từ hàng nghìn năm trước Cao Bằng đã trở thành địa bàn cư trú của nhiều dân tộc anh em như Tày, Nùng, Dao, Sán Chỉ, Kinh, Hoa... Trong sự giao thoa, hoà quyện để tạo nên nét chung mang đặc trưng riêng của vùng đất Cao Bằng thì mỗi một dân tộc đều có phong tục, tập quán khác nhau và bản sắc văn hoá riêng của dân tộc mình. Trong đó dân tộc Tày là một dân tộc có bề dày lịch sử dân tộc và văn hoá dân gian phong phú. Điều này, đã tạo nên những nét riêng đặc sắc trong tri thức dân gian chăm sóc sức khỏe bà mẹ và trẻ em của đồng bào dân tộc Tày

Từ rất lâu, đồng bào Tày nhất là những người phụ nữ lớn tuổi nơi đây đã có những cách thức riêng, những bài thuốc được chế biến từ nguyên liệu thiên nhiên để chăm sóc cho bà mẹ và trẻ em. Tuy nhiên, hiện nay đồng bào chưa chú ý đúng mức việc truyền nghề cho các thế hệ sau. Nhiều khi các cụ ra đi mang theo những kinh nghiệm quý báu mà không kịp truyền lại. Đồng thời lớp trẻ cũng không có ý thức học hỏi những kinh nghiệm quý báu của của cha ông để lại. Điều này dẫn đến sự thất truyền những tri thức dân gian trong việc chăm sóc sức khỏe bà mẹ và trẻ em mà không phải dân tộc nào cũng có.

Ngày nay, trong bối cảnh xã hội hiện đại, khoa học kỹ thuật tiên tiến đang là động lực quan trọng trong sự nghiệp tăng trưởng kinh tế, ổn định trật tự xã hội, giữ gìn môi trường, bảo tồn văn hóa....Tuy nhiên, đặt vào trong hoàn cảnh kinh tế xã hội của một huyện đang trong giai đoạn đầu của phát triển, lại có nhiều dân tộc thiểu số cùng sinh sống, đời sống còn vô vàn khó khăn thì tri thức dân gian nói chung và tri thức về chăm sóc sức khỏe bà mẹ và trẻ em vẫn giữ vai trò quan trọng trong đời sống hiện nay.

Đảng và Nhà nước ta đã có những chủ trương, tổ chức và kinh phí để làm công việc bảo tồn nền văn hoá dân tộc Việt Nam như văn học dân gian, đền chùa, di tích lịch sử, di tích cách mạng nhưng lại chưa quan tâm đầy đủ và có kế hoạch để bảo tồn và kế thừa nền tri thức dân gian của các dân tộc về chăm sóc sức khỏe bà mẹ và trẻ em đã có từ hàng ngàn năm nay. Nếu có nghiên cứu đi nữa cũng chỉ chú ý đến mặt y học mà chưa có những nghiên cứu sâu sắc về những nét riêng vốn có của văn hóa các dân tộc.

Vì vậy người viết đã chọn đề tài: “*Tri thức dân gian của người Tày về việc chăm sóc sức khỏe bà mẹ và trẻ em tại huyện Hà Quảng, tỉnh Cao Bằng*” với mong muốn tìm thêm những nét đẹp truyền thống trong văn hoá dân gian của dân tộc Tày, tìm hiểu về những thủ tục, nghi lễ, kiêng kỵ, và nhất là những bài thuốc dân gian liên quan đến sinh đẻ của người Tày nơi đây đồng thời tìm cách phát triển nó để phục vụ cho đời sống hiện nay..

2. Mục tiêu nghiên cứu của đề tài

Đề tài nghiên cứu: “*Tri thức dân gian của người Tày về việc chăm sóc sức khỏe bà mẹ và trẻ em tại huyện Hà Quảng, tỉnh Cao Bằng*” với mục đích:

Khẳng định những giá trị truyền thống tốt đẹp và quý báu của đồng bào Tày nơi đây trong việc bảo vệ và duy trì nòi giống.

Sau đó phân tích việc chăm sóc sức khỏe bà mẹ và trẻ em trong giai đoạn hiện nay để có thể đề xuất những biện pháp phù hợp với phong tục tập quán của dân tộc cũng như ở địa phương.

3. Nhiệm vụ của đề tài

Để thực hiện mục tiêu trên, đề tài cần giải quyết một số nhiệm vụ cụ thể sau:

Đi tìm hiểu những nét khái quát môi trường sinh thái và con người ở huyện Hà Quảng, tỉnh Cao Bằng

Đi điền dã tìm hiểu, thu thập tư liệu về tri thức dân gian về chăm sóc sức khỏe bà mẹ và trẻ em xưa và nay của người Tày ở huyện Hà Quảng, tỉnh Cao Bằng

Nghiên cứu phân tích đánh giá thực trạng việc chăm sóc sức khỏe bà mẹ hiện nay. Đưa ra những giải pháp để bảo tồn và phát huy những giá trị truyền thống tốt đẹp.

4. Lịch sử nghiên cứu

Hiện nay, trên địa bàn huyện việc tìm hiểu về tri thức dân gian chăm sóc bà mẹ và trẻ em cũng được chú ý. Tuy nhiên, chủ yếu vẫn chú ý đến mặt y học nhiều hơn là những phong tục tập quán, nghi lễ kiêng kỵ và những bài thuốc dân gian liên quan đến mặt sinh đẻ. Hơn nữa, cũng chưa có bài viết nghiên cứu cụ thể đến tri thức dân gian đến việc chăm sóc sức khỏe bà mẹ và trẻ em ở huyện Hà Quảng, tỉnh Cao Bằng.

5. Đối tượng nghiên cứu và phạm vi nghiên cứu.

*Đối tượng nghiên cứu: Tri thức dân gian về chăm sóc sức khỏe bà mẹ và trẻ em (phụ sản và trẻ sơ sinh cho đến 12 tuổi) của người Tày ở huyện Hà Quảng tỉnh Cao Bằng . Theo như TS.Hà Đình Thành, trong cuốn: “*Những tác động của các yếu tố văn hóa- xã hội trong quản lý Nhà nước đối với tài nguyên, môi trường trong quá trình công nghiệp hóa, hiện đại hóa.*”, NXB lý luận chính trị, Hà Nội. 2006, tr 203 TS. Hoàng Hữu Bình(chủ biên) có viết: “*tri thức chăm sóc bảo vệ sức khỏe cho con người và vật nuôi được hiện diện ở kinh nghiệm phòng, chữa bệnh cho cả cộng đồng và vật nuôi, kinh nghiệm chọn lựa chế biến và bảo quản đồ ăn thức uống, thu hoạch và quản lý cây dược liệu trong thiên nhiên,...*”[8,tr203]. Vì vậy, khi nghiên cứu về tri thức dân gian về chăm sóc sức khỏe bà mẹ và trẻ em , người viết đã có hướng tiếp cận với đối tượng nghiên cứu. Do khả năng chuyên môn và nhận thức còn hạn chế nên người viết mới bước đầu nghiên cứu những đối tượng sau:

- Đối tượng nghiên cứu:

- + đồ ăn, thức uống cho bà mẹ trẻ em,
- + những lễ nghi, kiêng kỵ liên quan đến sinh đẻ nhằm bảo vệ sức khỏe cho bà mẹ và trẻ em,
- + kinh nghiệm phòng và chữa bệnh dân gian bằng những bài thuốc có nguyên liệu từ thiên nhiên.

- Đối tượng con người: những phụ nữ khi mang thai và sau khi sinh trong tháng đầu, trẻ em sơ sinh cho đến 16 tuổi (Đối với người Tày, thì khi được 16 tuổi là đã bước sang tuổi trưởng thành)

*Phạm vi nghiên cứu:

Tri thức dân gian về chăm sóc sức khỏe bà mẹ và trẻ em của người Tày ở huyện Hà Quảng tỉnh Cao Bằng hiện nay. Tập trung vào những xã của huyện có đông người Tày sinh sống gồm: TT Xuân Hòa, xã Phù Ngọc, xã Đào Ngạn, xã Sóc Hà, xã Nà Sác

6. Đóng góp khoa học của đề tài.

- Góp phần vào công cuộc sưu tầm để bảo tồn và phát huy những giá trị tốt đẹp của tri thức dân tộc Tày nói riêng và tri thức dân gian nước nhà nói chung.
- Góp thêm nguồn tài liệu tham khảo tri thức dân gian của người Tày, đồng thời giúp cho bạn đọc hiểu thêm về văn hóa của đồng bào Tày huyện Hà Quảng, tỉnh Cao Bằng.

7. Phương pháp nghiên cứu

- Phương pháp luận: Đề tài thực hiện trên cơ sở lập trường của chủ nghĩa duy vật lịch sử, duy vật biện chứng và tư tưởng Hồ Chí Minh
- Phương pháp thu thập tài liệu: người viết đã thu thập tài liệu có liên quan từ sách báo. Sau đó tiến hành điền dã dân tộc học, điều tra thực tế tại địa phương, tiến hành phỏng vấn những người mẹ, người bà, người làm thuốc để thu thập tư liệu

- Phương pháp xử lý tài liệu: người viết đã phân loại, phân tích, mô tả, đánh giá tổng hợp.

8. Bố cục đề tài

Ngoài phần mở đầu và lời kết bài nghiên cứu gồm 3 chương:

Chương 1: *Khái quát môi trường sinh thái và điều kiện kinh tế - xã hội, con người ở huyện Hà Quảng, Cao Bằng.(15 trang)*

Chương 2: *Tri thức dân gian về chăm sóc sức khỏe bà mẹ và trẻ em của dân tộc Tày tại huyện Hà Quảng, tỉnh Cao Bằng.(32 trang)*

Chương 3: *Bảo tồn và phát huy nền tri thức dân gian về chăm sóc bà mẹ và trẻ em của dân tộc Tày tại huyện Hà Quảng, tỉnh Cao Bằng.(17 trang)*

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Công ty cổ phần thông tin kinh tế đối ngoại). “Cao Bằng thế và lực mới trong thế kỷ XXI”. NXB chính trị quốc gia, Hà Nội. 2007.
2. David Werner). “Chăm sóc sức khoẻ. Nơi không có thầy thuốc. Where there is no doctor”. Trung tâm nhân lực y tế. Bộ y tế. 1900.
3. Dương Văn Cầu. “Những bài thuốc nam dân gian đơn giản, dễ tìm, khỏi bệnh”. NXB Văn hoá dân tộc, Hà Nội. 2001.
4. DS. Lê Đình Bích . “Những bài thuốc hay dân tộc dân gian”. NXB Văn hoá dân tộc, Hà Nội. 2002 .
5. Hoàng Nam. “Bước đầu tìm hiểu văn hóa tộc người văn hóa Việt Nam”. NXB. Văn hóa dân tộc, Hà Nội. 1998
6. NXB. Chính trị quốc gia. “ Các dân tộc thiểu số Việt Nam thế kỷ XX”. NXB. Chính trị quốc gia. 2001
7. PGS.TS. Hoàng Nam. “Văn hóa các dân tộc vùng Đông Bắc Việt Nam”(Giáo trình đại học). Trường Đại học văn hóa Hà Nội. 2004
8. TS. Hoàng Hữu Bình(chủ biên). “Những tác động của yếu tố văn hóa- xã hội trong quản lý Nhà Nước đối với tài nguyên, môi trường trong quá trình công nghiệp hóa, hiện đại hóa”.NXB. Lý luận chính trị, Hà Nội .2006
9. TS. Ma Ngọc Dung. “Văn hóa ẩm thực của người Tày ở Việt Nam”. NXB. Khoa học xã hội, Hà Nội. 2007.
10. Triều Ân (chủ biên). “ Then Tày những khúc hát”. NXB. Văn hóa dân tộc, Hà Nội.2000
11. UBND huyện Hà Quảng T10/1998. “Báo cáo quy hoạch sử dụng đất đai huyện Hà Quảng , Cao Bằng” (thời kỳ 1998 – 2010).
12. Viện Dân tộc học. “Góp phần nghiên cứu bản lĩnh bản sắc các dân tộc Việt Nam”. NXB. Khoa học xã hội, Hà Nội. 1980..